

9. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови / Олександр Данилович Пономарів. – К.: Либїдь, 1992. – 248с.
10. Олійник Б.І. Вибране: поезії, поеми / Борис Ілліч Олійник. – К.: Етнос, 2009. – 640с.

УДК 811.111'367.625

*Рядська Р.І.
(Львів, Україна)*

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА КРИТЕРІЇ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ ПЕРФОРМАТИВНИХ ПАРАДИГМ

Метою статті є спроба теоретично обґрунтувати системні відношення між перформативними дієсловами англійської мови та систематизувати угруповання досліджуваних дієслів. Здійснено аналіз структури функціонально-семантичного поля перформативності та встановлено принципи розподілу конституентів ФСП за мікро-полями та парадигмами.

Ключові слова: *перформативне дієслово, функціонально-семантичне поле перформативності, перформативна парадигма, імпліцитні та експліцитні перформативи.*

Целью статьи является попытка теоретически обосновать системные отношения между перформативными глаголами английского языка и систематизировать группировки исследуемых глаголов. Произведён анализ структуры функционально-семантического поля перформативности и установлены принципы распределения конституентивов по помикрополям и парадигмам.

Ключевые слова: *перформативный глагол, функционально-семантическое поле перформативности, перформативная парадигма, имплицитные и эксплицитные перформативы.*

The article is aimed at providing a theoretical background to system relations of performative verbs in English and systematizing the groups of verbs under investigation. It sets out to explore the structure of the functional-semantic field of performativity and to define the principles of the distribution of its constituents in the microfields and paradigms.

Key words: *performative verb, functional-semantic field of performativity, performative paradigm, implicit and explicit performatives.*

Вивчення будь-яких лексико-семантичних угруповань неодмінно починається з визначення смислової структури об'єднаних ними слів і є його логічним, закономірним продовженням. У сучасній семасіології викристалізувалося чимало теоретичних концепцій і методичних підходів до вивчення системних відношень між словами. Існує також досить обмежена номенклатура типів лексичних мікросистем: семантичні поля, лексико-семантичні групи, синонімічні, антонімічні та гіперо-гіпонімічні ряди,

тематичні групи, семантико-асоціативні групи, комунікативно-семантичні групи і т.п. Одним із можливих шляхів вивчення системних зв'язків лексичних одиниць на лексико-семантичному рівні є “польовий” принцип вивчення лексики, який означає виділення семантичних полів та аналіз їх семантичної структури. Теоретичними передумовами методу “семантичного поля” послужило вчення В.Гумбольдта про внутрішню форму мови і теза Ф.Соссюра про мову як систему знаків. Родоначальником методу польового структурування вважається Й.Трір, який трактував лексичну систему як сукупність абстрактних, понятійних полів, які підпорядковують собі словесні поля. При цьому лексичні одиниці, що входять до складу такого поля, розміщені у вигляді мозаїки [18]. Оскільки за основу класифікації у даному випадку взято поняття (логічна категорія), то даний підхід слід вважати логічним або ономазіологічним. На противагу йому, у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві існує лінгвістичний, семасіологічний підхід, прихильники якого при виділенні СП відштовхуються від слова як категорії лінгвістичної (А.А.Уфимцева, В.И.Кодухов, М.Д.Степанова, Г.Ипсен, В.Порциг, Ш.Балли). Ми поділяємо семасіологічну точку зору, згідно з якою “опорою у будові лексико-семантичних полів повинне бути значення слова” [4]. При цьому під значенням мається на увазі “самостійна рубрика у словниковій статті тлумачного словника”. ЛСП у світлі сказаного становитиме “група слів однієї мови, досить тісно пов'язаних одне з одним по смислу”. Наявність спільних компонентів порівнюваних лексичних одиниць можна виявити шляхом аналізу їх словникових тлумачень: “якщо у статті тлумачного словника одне слово бере участь у визначенні іншого, ... це означає, що у ним є спільні компоненти” [4].

Істотно зауважити, що серед прибічників лінгвістичного (семасіологічного) напрямку спостерігається певна термінологічна плутанина у розмежуванні різних типів лексичних мікросистем, що обумовлюється розбіжністю в критеріях, які застосовуються дослідниками при виділенні СП. Так, А.А.Уфимцева розглядає синоніми, антоніми, ЛСГ, і понятійні поля як типи лексико-семантичних парадигм, тобто приписує їх рівноправний статус в системі мови [10:436], а “наявність у той чи інший історичний період вільних смислових зв'язків між словами по лінії їх лексичних значень” вважається найбільш адекватним критерієм виділення ЛСГ [11:165].

Існує й інша точка зору – ЛСП і ЛСГ пов'язані між собою гіперо-гіпонімічним відношенням, тобто ЛСГ включена на правах гіпоніма в ЛСП як системне угруповання вищого порядку у мовній ієрархії [3:106-111].

Досліджуючи семантико-структурні особливості висловлювань, які реалізують інтенцію пропонування Р.В. Нікіфорова використовує термін комунікативно-семантична група. КСГ – це системне утворення, яке об'єднує різні за своїми структурними, семантичними і функціональними характеристиками одиниці на основі їх здатності передавати спільну інтенцію – пропонувати адресату виконати деяку дію [7].

Поняттям КСГ оперує і Цюра С.В. (1990) при вивченні структурно-семантичних і прагматичних кореляцій висловлювань, які реалізують інтенцію вибачення [12]. У даному дослідженні принципово важливим є встановити чіткий формально-семантичний критерій чи, точніше кажучи, набір субкатегоріальних параметрів, релевантних для класифікації перформативної лексики та визначення таксономічного статусу класів перформативів. На думку автора, угрупованням перформативної лексики значною мірою властиві

ознаки ЛСП. Це, по-перше, екстралінгвістична обумовленість зв'язків між лексемами-членами лексичних угруповань; по-друге, знаходження ідентифікатора (слова чи словосполучення) поза межами цього угруповання. Такі критерії розмежування різних типів лексичних мікросистем були запропоновані Левицьким В.В. (1988). На відміну від поля, зв'язки між компонентами ЛСГ передусім обумовлені дією об'єктивних правил та норм конкретної мовної системи, що, відповідно, надає їм ідіоетнічного характеру. Домінантою ЛСГ виступає полісемантична лексема, яка обов'язково входить до складу ЛСГ, а її лексико-семантичні варіанти вступають у синонімічні відношення з іншими членами групи [5:66-73]. Третью, на думку дослідника, істотною властивістю поля є відношення доповнюючої дистрибуції (комутації) між елементами поля. Ми схилиємося до думки Караулова Ю.Н., який вважає лексико-семантичне поле надзвичайно об'ємним поняттям, в якому “перетинаються головні проблеми лексикології – проблеми синонімії, антонімії, полісемії...” [4:67]. Відповідно до цього, елементи поля, окрім комутативних, можуть знаходити у відношеннях субституції (синонімія) та контрастної дистрибуції (антонімія).

Концепція поля докладно розглянута в монографії Г.С.Щура “Теорія поля в лінгвістическ”, де виділено парадигматичні, синтаксичні, граматичні, функціонально-семантичні, асоціативні та морфологічні поля. [14]. За визначенням А.В.Бондарко, функціонально-семантичне поле – це система різнорівневих мовних засобів (морфологічних, синтаксичних, словотвірних, лексичних, а також комбінованих), об'єднаних на основі спільності та взаємодії їх семантичних функцій [2].

Вибір того чи іншого терміну, безумовно, не є випадковим і залежить від того, що саме становить об'єкт дослідницької уваги і які саме цілі ставить перед собою дослідник. Обрана термінологія віддзеркалює дослідницькі пріоритети і визначає вектори наукового пошуку. Відтак, термін комунікативно-семантична група є абсолютно виправданим при функціональному вивченні перформативності в рамках теорії мовленнєвих актів на рівні її реалізації у конкретній мовленнєвій ситуації. Однак, на наш погляд, для комплексного, всебічного вивчення перформативності, її функціональному дослідженню має передувати семасіологічне дослідження, що має на меті з'ясувати лінгвістично релевантні чинники, які обумовлюють семантико-функціональну своєрідність перформативних дієслів і сприяють функціонуванню одних та перешкоджають функціонуванню інших іллокутивних дієслів як власне перформативних. Семасіологічний підхід дає можливість, по-перше, розглянути ієрархію значеннєвих компонентів в межах складної і розгалуженої смислової структури перформативних дієслів; необхідність врахування конфігурації лексико-семантичних варіантів іллокутивних дієслів у межах їх смислових структур продиктована високою мірою їхньої полісемантичності з метою виділення у їх смисловій структурі прагматично маркованих і немаркованих ЛСВ, які не несуть комунікативно-інтенціонального навантаження. Усі ЛСВ одного слова пов'язані між собою відношеннями семантичної похідності – епідигматичними відношеннями [13]. При цьому смислова тотожність слова забезпечується деяким лексико-семантичним стержнем, “семантичною ниткою” [11]. У цій ролі може виступати основний ЛСВ слова, який є базою для похідних значень і словотвірних рядів цієї лексики. Слідом за Уфимцевою А.А., ми трактуємо семантичну структуру слова як “ієрархічно організовану на основі прямого

номінантивного значення семантичну структуру взаємозв'язаних лексико-семантичних варіантів, пов'язаних відношенням семантичної похідності” [9]. У мовленнєвій актуалізації іллокутивне дієслово, знаходячись на перетині двох координат структурної організації мови – парадигматичної (ономатичної) і синтагматичної (функціональної), перестає бути асиметричним і полісемантичним знаком завдяки парадигматичному протиставленню слів та їх синтагматичній сполучуваності [10]. По-друге, семасіологічний підхід дає змогу врахувати міжпольову взаємодію функціонально-семантичної категорії перформативності з іншими категоріями дієслова – передусім, категоріями виду, стану, часу та способу. Це, у свою чергу, дозволяє глибше проникнути у сутність явища квазі-перформативності та іллокутивного самогубства деяких дієслів [19], а також дослідити мовні механізми транспонування та нейтралізації перформативних значень дієслів. Актуальність дослідження перформативів саме під таким кутом зору обумовлена, з одного боку, лакунарністю їхньої словозмінної парадигми, що передбачає ряд обмежень стосовно видових, станових та часових форм автореференційного предиката і, з другого боку, трансформуванням інваріантної матричної формули канонічних перформативів, характерної для “криптокласу композитних перформативів” [8; 16].

Перформативним ми вважаємо іллокутивне дієслово, до смислової структури якого входить хоча б один ЛСВ, потенційно здатний одночасно виражати комунікативний акт, з яким реферує дана дієслівна лексема. Саме ця властивість обумовлює функціональну спільність усіх перформативів безвідносно до їхнього смислового навантаження.

Перформативність ми розглядаємо як функціонально-семантичну категорію. Мовні засоби вираження даної категорії утворюють функціонально-семантичне поле, яке ми трактуємо як перформативну макропарадигму, в межах якої виділяються два мікрополя (мікропарадигми) імпліцитних та експліцитних засовів вираження перформативності. Експліцитні перформативи, на відміну від імпліцитних, експлікують власну іллокутивну силу за допомогою перформативного предикату, якому притаманні наступні характеристики:

1) автореференційність, під якою розуміється збіг означаючого та означуваного; дана властивість виявляється в тому, що експліцитно-перформативне висловлювання є водночас і фактом мови, і фактом мовлення, позаяк воно є виконанням дії, тотожної висловлюванню про неї.

2) автономіативність, тобто збіг імені та іменованого;

3) еквіакціанальність, тобто збіг факту вислову і факту виконання позначуваної дієсловом дії;

4) еквітемпоральність, тобто часова співвіднесеність з планом теперішнього, з моментом реалізації відповідного мовленнєвого акту;

5) певне граматичне оформлення, яке має свій вияв у дефектності словозмінної парадигми автореференційних предикатів [1].

Мікрополе експліцитних перформативів у свою чергу поділяється на мікрополя (мікропарадигми) третього порядку, до складу яких входять перформативні дієслова, об'єднані комунікативно-прагматичною спільністю, семантичною спорідненістю і схожістю комбінаторних можливостей. Інвентаризація перформативних мікропарадигм здійснювалася на основі існуючих класифікацій перформативних дієслів [15; 17] шляхом компонентного аналізу словникових дефініцій дієслів. Таким чином, ми виділяємо шість базисних перформативних парадигм: директиви, комісиви, оперативи, бехабіти-

ви, асертиви, екзерситиви. Директивна парадигма об'єднує дієслова на позначення спонукання до дії, що включає прохання, пораду, застереження, вимогу (*ask, request, beg, invite, demand, insist, advise, recommend, suggest, warn, offer, etc.*) Комісивна парадигма об'єднує дієслова на позначення обіцянки та гарантії (*promise, assure, guarantee, swear, etc.*) Оперативна парадигма об'єднує дієслова на позначення заповіту, хрещення, улововажання, вироку (*name, baptize, assign, appoint, pronounce, justify, bequeath, etc.*) Бехабитивна парадигма об'єднує дієслова на позначення подяки, привітання, перепошення, співчуття (*thank, apologize, sympathize, wish, congratulate, forgive, compliment, etc.*) Асертивна парадигма є найбільш чисельною і об'єднує дієслова на позначення ствердження, заяви, визнання, заперечення, припущення (*acknowledge, admit, deny, appreciate, assume, imply, emphasize, recognize, maintain, affirm, suspect, predict, etc.*) Екзерситивна парадигма об'єднує дієслова на позначення дозволу, заборони, схвалення, несхвалення, згоди (*allow, permit, agree, refuse, disagree, approve, disapprove, etc.*)

Експліцитні мовленнєві акти характеризуються розчленованим вираженням іллокутивного і пропозиціонального компонентів у поверхневій структурі висловлення та первинним, або прямим, способом номінації іллокутивної сили [6]. Проте, наявність перформативного дієслова як експліцитного маркера іллокутивної сили в актомовленнєвому контексті сама по собі не є достатньою для правильного трактування прагматичного потенціалу висловлювання. Для вирішення даного завдання необхідно враховувати особливості реалізації автореференційним предикатом його синтаксичних і семантичних валентностей та визначення діючого щодо останніх коду обмежень. Окрім того, не слід ігнорувати факт існування та взаємодії ієрархічно впорядкованих словозначень перформативних полісемантів, позаяк не всі вони є прагматично маркованими.

Виходячи з вище сказаного, окрім комунікативно-семантичної спорідненості перформативних дієслів (вираження поради, прохання, співчуття, подяки), важливо враховувати і подібність їх валентнісних потенцій, що, в свою чергу, допоможе довести взаємозалежність структури висловлювання і його комунікативного наповнення. Таким чином, лексико-семантичні властивості перформативних дієслів вивчатимуться не лише шляхом компонентного аналізу їхніх значень (значень окремих ЛСВ), а й шляхом валентнісних та формальних дистрибутивних особливостей даної дієслівної лексеми. Доцільність саме такого підходу до вивчення перформативних дієслів диктується тим фактом, що більшість перформативних дієслів є полісемантичними, а отже, для розмежування ЛСВ в рамках однієї лексеми і визначення тих ЛСВ, які мають перформативну перспективу, слід використовувати синтагматичні засоби: моделі синтаксичної та семантичної валентності, семантичну і синтаксичну позиції реалізованого слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Перформативы в грамматике и словаре / Ю.Д.Апресян. – Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. 1986. Т. 45, №3. – С. 208-223.
2. Бондарко А.В. Функциональная грамматика / А.В.Бондарко. – Л., 1984. – 206с.
3. Васильев Л.М. Теория семантических полей / Л.М.Васильев. – Вопросы языкознания. 1971. №5. – С.106-111.
4. Караулов Ю.Н. Структура лексико-семантического поля / Ю.Н.Караулов. – НДВШ, Филологические науки, 1972, № 1. – С. 57-68.

5. Левицкий В.В. Типы лексических микросистем и критерии их различения / В.В.Левицкий. – Филологические науки – 1988. – №5. – С. 66-73.
6. Медведева Л.М. Мовленнєвий акт і контекст / Л.М.Медведева. – Мовознавство, 1988, №2. – С.31-37.
7. Никифорова Р.В. Коммуникативно-семантическая группа высказываний реализующих интенцию «предлагания» (в современном английском языке): автореф.канд. ... филол.наук : 10.02.04 / Р.В.Никифорова. – Киев., 1988. – 20 с.
8. Романова Л. А. Структурно-семантические аспекты композитных перформативов в функциональной парадигме языка / Л. А. Романова. – М.: Ин-т языкознания РАН, 2009. – 180 с.
9. Уфимцева А.А. Лексическое значение (принцип семиологического описания лексики) / А.А.Уфимцева. – М. : Наука, 1986. – 239 с.
10. Уфимцева А.А. Лексика // Общее языкознание. Внутренняя структура языка / А.А.Уфимцева. – М. , 1972.
11. Уфимцева А.А. Принципы исторического изучения лексико-семантических групп // Вопросы германского языкознания. (Материалы второй научной сессии по вопросам германского языкознания) / А.А.Уфимцева. – М.- Л., 1961. – С. 160-193.
12. Цюра С.В. Коммуникативно-семантические особенности высказываний – извинений (на материале английского языка XIV – XX вв): автореф. канд. ...филол.наук: 10.02.04 / С.В.Цюра. – Киев, 1990 – 24 с.
13. Шмелёв Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д.Н.Шмелёв. – М. : Наука, 1973. – 280с.
14. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике / Г.С.Щур. – М. : Наука, 1974. – 255с.
15. Austin J. L. How to do things with words / J. L. Austin. – London : Clarendon press, 1962. – 167 p.
16. Fraser B. Hedged performatives / B. Fraser // Syntax and semantics. – 1975. – Vol. 3. – P. 187-210.
17. Searle J. A classification of illocutionary acts / J. Searle // Language in society. – 1976. – № 5. – P. 1 – 26. Cambridge University Press, London, 1976, №5. – p. 1-26.
18. Trier J. Sprachliche Felder // Zeitschrift fur deutsche Bildung / J/Trier. – Frankfurt-am.-M. 1932. – №9. – s. 417-427.
19. Vendler Z. Illocutionary suicide // Issues in the Philosophy of Language / Z.Vendler. – Yale University Press, 1976. – p.135-145.
20. Longman Dictionary of Contemporary English / ed. by Della Summers. – New ed., 2003. – 1949 p. (LDCE)